

BAŞARI VE BAŞARISIZLIKLARIN NEDENLERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALARIN DUYGUSAL SONUÇLARI

Prof. Dr. Orhan AYDIN (*)

Başarı ve başarısızlıkların yaygın bir biçimde yaşandığı eğitim kurumlarında, öğrencilerin başarı ve başarısızlıklarını hangi nedenlerle açıkladıkları çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalar, ortak bir biçimde, Weiner ve arkadaşları (1972) tarafından belirlenen yetenek, çaba, ışın güçlüğü / kolaylığı ve şans etkenlerinin başarı ve başarısızlıkların açıklanmasında en sık kullanılan etkenler olduğuna işaret etmektedir. (Frieze ve Snayder, 1980; Meyer, 1980; Brown ve Weiner, 1984; Whitley ve Frieze, 1985; Whitehead, Anderson, ve Mitchel, 1987). Yine bu araştırmaların sonuçlarına göre, bireyler başarılarını çabaya kıyasla yetenek, başarısızlıklarını ise yeteneğe kıyasla çaba eksikliği ile açıklamayı tercih etmektedirler (Weiner, 1979; Covington ve Omelich, 1979; Whitley ve Frieze, 1985; Brown ve Weiner, 1984).

Bireylerin başarılarını çabaya kıyasla yetenek, başarısızlıklarını ise yeteneğe kıyasla çaba eksikliği ile açıklamayı tercih ettikleri genel olarak kabul edilen bir olgu olmakla birlikte, bu tercihin nedenleri kuramsal düzeyde farklı biçimlerde açıklanmaktadır. Kendi hakkında olumlu görüşlere sahip olmanın temel insan ihtiyaçlarından birisi olduğu görüşünden hareket eden Covington ve Omelich (1979) başarıların yetenek, başarısızlıkların çaba eksikliği ile açıklanmasının temelinde bu ihtiyacın yattığını öne sürmektedirler. Covington ve Omelich'e göre, başarı yönelimli toplumlarda bireylerin değerleri büyük ölçüde başarıma yetenekleri ile ölçülmektedir. Toplumun

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi

bu değer yargısını içselleştiren bireyler doğal yetenekleri ile başarılı oldukları durumlarda kendilerini daha iyi hissetmekte, buna bağlı olarak da, uygun durumlarda başarılarını çaba göstermelerinden çok yetenekli olmalarıyla açıklanmayı tercih etmektedirler.

Diğer yandan, Başarı ve başarısızlık nedenlerinin algılanması konusunda yapılan araştırmaların öncülerinden olan Weiner, başarıların yetenek ile açıklanması eğiliminin olumlu bir kendilik değerine sahip olma ihtiyacı ile açıklanamıyacağını belirtmektedir (Weiner, 1979; Brown ve Weiner, 1984). Weiner'a göre, çabaları sonucunda başarılı olan kişilerin çevre tarafından daha fazla ödüllendirildikleri, çaba - göstermedikleri için başarısız olan bireylerin ise daha fazla cezalandırıldıkları araştırma bulguları ile saptanmış bir gerçektir. Eğer başarı ve başarısızlıklara yapılan nedensel yüklemeler Covington ve Omelich'in öne sürdüğü gibi, daha olumlu bir kendilik değerine sahip olma ihtiyacı tarafından belirlenseydi, bireylerin başarılarını yetenekleri ile değil, çabaları ile açıklamayı tercih etmeleri gerekirdi.

Weiner'a (1979) göre, başarının çabadan çok yetenek, başarısızlığın ise yetenektan çok çaba ile açıklanması eğilimi, yeteneğin kendilik değerini belirlemede merkezi bir rol oynamasının değil, gelecekteki performansları yordamada işlevsel bir değere sahip olmasının sonucudur. Çaba zaman içinde değişme gösterebilecek bir etkidir. Yetenek ise değişme göstermeyen bir etken olarak algılanır. Bu açıdan bakıldığında, bir başarısızlığın yetenek ile açıklanması, aynı başarısızlığın gelecekte de tekrarlanacağını kabul etme anlamına gelir. Bu nedenle, bireyler başarısızlıklarını değişme gösteren bir etken olan çaba ile açıklamayı tercih etmekte ve böylelikle gelecekte başarılı olma umutlarını muhafaza etmektedirler. Benzer şekilde, bireyler başarılarını değişme göstermeyen bir etken olan yeteneğe yükleyerek, gelecekte de başarılı olma beklentilerini sürdürmektedirler.

Bireylerin başarı ve başarısızlıklarına yükledikleri nedenler daha sonraki performanslarını belirlemede önemli bir rol oynar. Örneğin, başarısızlıklarını kronik bir biçimde kişisel ve değişme göstermeyen etkenlere yükleyen bireylerin, çaba gösterdikleri

takdirde başarılı olmalarının mümkün olduğu durumlarda bile gereken çabayı göstermediklerine işaret eden çok sayıda araştırma vardır (Diener ve Dweck, 1978; Goetz ve Dweck, 1980; Feather ve Davenport, 1981; Seligman ve Schulman, 1986). Başarı ve başarısızlıklara yüklenen nedenlerle benzer görevlerde daha sonra gösterilen performanslar arasındaki bağlantı, çoğu kez; duygular aracılığı ile kurulmaktadır. Başarı ve başarısızlıklarına yaptıkları nedensel yüklemeler bireylerde belirli duygusal tepkiler ortaya çıkarmakta, daha sonra gösterilecek olan performans önemli ölçüde bu duygusal tepkiler tarafından belirlenmektedir.

Duygusal tepkiler ile daha sonraki performanslar arasındaki bu ilişki, başarı ve başarısızlık nedenlerinin algılanması ile ilgilenen araştırmacıların, aynı zamanda, nedensel yüklemelerin duygusal sonuçları üzerinde de durmalarına yol açmıştır. Gurur, mutluluk, sevinç, yeterlilik, memnuniyet, kendine güven başarıya, suçluluk, utanç, yetersizlik, mutsuzluk, üzüntü başarısızlığa ilişkin olarak incelenen duygulardan bazılarıdır. Ancak, başarı ve başarısızlığa ilişkin nedensel yüklemelerin duygusal sonuçlarını konu eden araştırma bulguları arasında bir tutarlılığın olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, bu konuda yapılan ilk çalışmalardan birinde, Weiner ve Kukla (1970) gurur ve utanç duygularını incelemiş ve bu duyguların en yoğun olarak başarı ve başarısızlıkların çabaya yüklediği durumlarda yaşandığını gösteren bulgular elde etmişlerdir. Bu bulgulara dayanarak Weiner ve Kukla, çabaya yapılan yüklemelerin duyguları belirlemede merkezi bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır. Daha sonra, Brown ve Weiner da (1984) duyguları belirlemede çabanın diğer etkenlerden daha merkezi bir rol oynadığını gösteren bulgular elde ettiklerini rapor etmişlerdir.

Buna karşı, Nicholl (1975) tarafından yapılan bir araştırmada, deneklerden belirli bir görevde yetenekleriyle ya da çabalarıyla başarılı olmalarının kendilerini ne ölçüde memnun edeceğini belirtmeleri istenmiş ve yetenekleriyle başarılı olmalarının denekleri daha fazla memnun edeceğini gösteren bulgular elde edilmiştir. Duyguları belirlemede yeteneğin çabadan daha önemli bir rol oynadığını gösteren bu bulgular, Weiner ve arkadaşlarının

(Weiner ve Kukla, 1970; Brown ve Weiner, 1984) çabaya yapılan yüklemelerin duyguları belirlemede daha önemli bir rol oynadığı yolundaki görüşleri ile uyusmamaktadır. Nicholls'ın (1975) yanı sıra, diğer bazı araştırmacılar da duyguları belirlemede yeteneğe yapılan yüklemelerin daha önemli bir rol oynadığını gösteren bulgular elde etmişlerdir (Sohn, 1977; Covington ve Omelich, 1979).

Görüldüğü gibi, yoğun bir biçimde araştırılmasına rağmen, başarıların yeteneğe, başarısızlıkların çabaya yüklenmesinin niçin tercih edildiği konusu henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Benzer şekilde, başarı ve başarısızlıkları izleyen duygusal tepkileri belirlemede yeteneğe yapılan yüklemelerin mi yoksa çabaya yapılan yüklemelerin mi daha önemli bir rol oynadığı sorusunu yanıtlamak üzere düzenlenen araştırma bulguları arasında da tutarsızlık vardır. Birbirleriyle bağlantılı olan bu iki konuya ilişkin ampirik veri toplama amacıyla iki araştırma düzenlenmiştir. Araştırmaların ilkinde, başarıların yeteneğe, başarısızlıkların ise çaba eksikliğine yüklenmesinin niçin tercih edildiğini açıklamaya amacıyla öne sürülen iki görüşten hangisinin geçerli olduğunun incelenmesi amaçlanmıştır. İkincisinde ise, başarı ve başarısızlıkları izleyen duygusal tepkilerin belirlenmesinde yeteneğe yapılan yüklemelerin mi yoksa çabaya yapılan yüklemelerin mi daha önemli bir rol oynadığı incelenmektedir.

BİRİNCİ ARAŞTIRMA

Daha önce de belirtildiği gibi, bireylerin başarılarını yetenekleri, başarısızlıklarını çaba eksikliği ile açıklamayı tercih ettikleri genellikle kabul edilen bir olgu olmakla birlikte, bu tercihin nedenleri değişik biçimlerde açıklanmaktadır. Covington ve Omelich'e (1979) göre, bu eğilimin temelinde bireyin olumlu bir kendilik değerine sahip olma ihtiyacı yatmaktadır. Bireyler başarılarını değişmez bir etken olan yeteneğe yükleyerek kendilik değerlerini desteklemekte, başarısızlıklarını değişebilir bir etken olan çabaya yükleyerek kendilik değerlerinin zedelenmesini önlemektedir. Weiner ve arkadaşları (Weiner ve Kukla, 1970; Brown ve Weiner, 1984) ise, gelecekteki başarılarını yordama açısından işlevsel bir değer taşıdığı için bireylerin

başarılarını yetenekle açıklamayı tercih ettiklerini öne sürmektedirler. Bu araştırma, Brown ve Winer (1984) tarafından düzenlenen bir araştırmadan esinlenerek, bu iki görüşün geçerliliğini incelemek üzere düzenlenmiştir.

Deneklere yeteneğe yapılan yüklemelerin gelecekteki başarıyı yordamada işlevsel bir değer taşıdığı ve taşımadığı durumlarda, yetenek ya da çaba etkenlerinin katkısıyla başarılı ya da başarısız olan kişiler hakkında kısa bilgiler verilmiş ve bu kişilerin yerinde olmayı ne ölçüde isteyeceklerini ayrı ayrı değerlendirmeleri istenmiştir. Yeteneğe yapılan yüklemelerin gelecekteki performansı yordama açısından işlevsel bir değer taşıdığı ve taşımadığı durumlardan ikisinde de yetenekli olan kişilerin yerinde olmanın istenmesi halinde, Covington ve Omelich'in görüşleri doğrulanmış olacaktır. Deneklerin sadece yeteneğe yapılan yüklemelerin işlevsel bir değer taşıdığı durumlarda yetenekli olan kişilerin yerinde olmayı tercih etmeleri halinde ise, Weiner ve arkadaşlarının görüşleri doğrulanmış olacaktır.

Yöntem

Denekler: Hacettepe Üniversitesi, psikoloji, sosyoloji ve felsefe bölümlerinin bir ve ikinci sınıflarında okuyan 197 (102 kız ve 95 erkek) öğrenci araştırmaya denek olarak katılmıştır.

Veri Toplama Aracı: Araştırmada üzerinde üç set öykü ve bu öykü setlerinin her birinin altında deneklerin öykülerdeki kişilerin yerinde olmayı ne ölçüde istediklerini işaretleyecekleri 9 dereceli ölçekler bulunan bir form veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Öykü setlerinden ilkinde, dört üniversite birinci sınıf öğrencisi hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Bu öğrencilerden ikisinin okudukları alana ilişkin doğal yetenekleri vardır, ancak ikisi de hiç çalışmaz. Ders yılı sonunda birisinin not ortalaması B1, diğerinin F4 olur. Diğer iki öğrencinin doğal yetenekleri fazla değildir, ancak ikisi de çok çalışır. Ders yılı sonunda birisi B1'lik, diğeri F4'lük not ortalaması tutturur.

İkinci öykü setinde, yine ikisi alanlarına ilişkin doğal yetenekleri olan ancak çalışmayan, ikisi okudukları alana ilişkin yetenekleri fazla olmayan, ancak çok çalışan iki öğrenci

hakkında bilgi verilmektedir. Bu öğrencilerden ikisi (biri yetenekli - çalışmayan, diğeri yetenekli olmayan-çalışan) okulu başarı ile bitirmekte, diğeri ikisi ise başarısızlık nedeniyle okuldan uzaklaştırılmaktadır.

Üçüncü öykü setinde iş yaşamını bitirip emekli olmuş 4 yaşlı kişi hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Bunlardan ikisinin çalıştıkları alana ilişkin doğal yetenekleri vardır. Ancak, iş yaşamları boyunca fazla gayret göstermemişlerdir. Birisi başarısız olmuş, diğeri ise orta sayılabilecek bir başarı elde etmiştir. Diğeri ikisi iş yaşamları boyunca çok çalışmışlardır. Ancak, işlerine ilişkin yetenekleri fazla değildir. Birisi başarısız olmuş, diğeri ise orta sayılabilecek bir başarı elde etmiştir.

İşlem : Araştırmanın uygulaması ders saatlerinde gruplar halinde yapılmıştır. Uygulama tüm gruplarda yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür.

Bulgular

Deneklerin üç öykü setindeki kişilerden her birinin yerinde olmayı ne ölçüde istediklerine ilişkin değerlendirmeleri 1 ile 9 arasında değişen (1 hiç istemem ve 9 çok isterim olmak üzere) değerler verilerek sayısal hale dönüştürülmüştür. Deneklerin bu değerlendirmelerinin ortalama ve standart sapmaları Tablo 1. de gösterilmiştir.

Tablo 1. Deneklerin Öykü Setlerindeki Kişilerin Yerinde Olmayı Ne Ölçüde İstediklerine İlişkin Değerlendirmelerinin Ortalama ve Standart Sapmaları

Kişiler	Birinci Öykü Seti		İkinci Öykü Seti		Üçüncü Öykü Seti	
	X	S	X	S	X	S
Yetenekli - başarılı	7.61	1.73	7.74	1.60	5.60	2.42
Çaba ile başarılı	4.44	2.17	5.11	2.13	4.07	2.15
Yetenekli - başarısız	2.65	1.72	1.80	1.16	2.30	1.83
Çaba gösteren-başarısız	1.26	0.85	1.17	0.88	1.72	1.47

Tablo 1. den izlenebileceği gibi, deneklerin tercihleri tüm öykü setlerinde aynı sırayı izlemektedir. En çok tercih edilen kişi, tüm öykü setlerinde, yetenekli - başarılı kişidir. Çalışarak başarılı olan kişi ikinci, yetenekli - başarısız kişi üçüncü sırada yer almaktadır. En az tercih edilen kişi ise çalıştığı halde başarılı olamayan kişidir. Deneklerin öykü setlerindeki kişilerin yerinde olmayı ne ölçüde istediklerine ilişkin değerlendirmelerin ortalamaları t test ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalardan elde edilen sonuçlardan araştırmanın amacı açısından önem taşıyanlar aşağıda özetlenmiştir.

Tüm öykü setlerinde denekler yetenekli- başarılı kişinin yerinde olmayı çalışarak başarılı olan kişiye göre anlamlı düzeyde daha fazla istediklerini belirtmişlerdir (Birinci öykü setinde, $t = 15.76$, $p < .001$; ikinci öykü setinde, $t = 14.25$, $p < .001$; üçüncü öykü setinde, $t = 8.63$, $p < .001$). Benzer şekilde, yine tüm öykü setlerinde yetenekli - başarısız kişi, çalıştığı halde başarılı olamayan kişiden daha fazla tercih edilmiştir (birinci öykü setinde, $t = 9.04$, $p < .001$; ikinci öykü setinde, $t = 3.60$, $p < .001$; üçüncü öykü setinde, $t = 4.30$, $p < .001$).

Diğer yandan, yetenekli olmayıp çalışarak başarılı olan kişi, yine tüm öykü setlerinde, yetenekli - başarısız kişiden daha fazla tercih edilmiştir (birinci öykü setinde, $t = 10.22$, $p < .001$; ikinci öykü setinde, $t = 20.79$, $p < .001$; üçüncü öykü setinde, $t = 9.14$, $p < .001$). Bu sonuç, deneklerin yetenekleriyle başarılı olmayı çalışarak başarılı olmaya tercih etmekle birlikte, yeteneğin tek başına başarılı olmak için yeterli olmadığı durumlarda, yetenekli ancak başarısız birisi olma yerine, çaba gösterip başarılı olan birisi olmayı daha fazla istediklerini göstermektedir.

Öykü setleri arasında yapılan karşılaştırmaların sonuçlarına göre, birinci ve ikinci öykü setlerindeki yetenekli-başarılı kişiler, üçüncü öykü setindeki yetenekli - başarılı kişiden daha fazla tercih edilmektedir (t test sonuçları sırasıyla 10.30, $p < .001$ ve 12.07, $p < .001$). Yani, denekler hem çalışmadan yeteneği ile başarılı olan birinci sınıf öğrencisinin hem de çalışmadan yeteneği ile üniversiteyi bitiren kişinin yerinde olmayı, yetenekli olduğu halde çalışmadığı için iş yaşamında

orta derecede başarılı olan emekli kişiye göre daha fazla istemişlerdir. Diğer yandan, yetenekli - başarısız birinci sınıf öğrencisi, hem yetenekli olduğu halde üniversiteye bitiremeyen kişiden ($t = 8.64, p < .001$), hem de yetenekli olduğu halde çalışmadığı için iş yaşamında başarılı olamayan kişiden ($t = 3.40, p < .001$) daha fazla tercih edilmiştir.

İKİNCİ ARAŞTIRMA

Başarı ve başarısızlık nedenlerinin algılanması ile ilgili literatürde tartışılan bir diğer konu, başarı ve başarısızlıkları izleyen duygusal tepkileri belirlemede yeteneğe yapılan yüklemelerin mi yoksa çabaya yapılan yüklemelerin mi daha önemli bir rol oynadığıdır. Weiner ve Kukla (1970) çaba göstererek başarılı olan kişilerin çevre tarafından daha fazla takdir edildikleri, çaba göstermedikleri için başarısız olan bireylerin ise daha olumsuz olarak değerlendirildikleri görüşünden hareketle, çabaya yapılan yüklemelerin duyguları belirlemede daha önemli bir rol oynadığını öne sürmüşlerdir. Weiner ve Kukla'nın bu görüşleri bazı araştırma bulgularıyla da desteklenmiştir (Weiner ve Kukla, 1970; Brown ve Weiner, 1984). Diğer yandan, başarının yeteneğin bir sonucu olarak algılanmasının bireyin kendilik değerini daha fazla destekleyeceğini savunan Covington ve Omelich (1979) ise, bu nedenle, yeteneğe yapılan yüklemelerin duyguları belirlemede daha önemli bir rol oynayacağını belirtmektedirler. Covington ve Omelich'in görüşlerinin de doğru olabileceğine işaret eden bazı araştırma bulguları bulunmaktadır (Nicholl, 1975; Sohn, 1977; Covington ve Omelich, 1979). Bu araştırma, duyguları belirlemede yeteneğin ve çabanın daha önemli olduğu yolundaki bu iki farklı görüşe ilişkin ampirik veri toplama amacıyla düzenlenmiştir.

Yöntem

Denekler : 1987-88 öğretim yılı güz dönemi sonunda İstatistik Yöntemleri II dersinin bitirme sınavına giren 59 (46 kız ve 13 erkek) Psikoloji Bölümü öğrencisi araştırmaya denek olarak katılmıştır.

Veri Toplama Aracı : Deneklerin sınav sonucunu öğrendikten

sonra doldurdukları bir form araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Formda, önce deneklere sonucu başarı mı yoksa başarısızlık mı olarak değerlendirdikleri sorulmakta, daha sonra bu sonuca yetenek, çaba, sınavın güçlüğü / kolaylığı ve şans etkenlerinin her birinin ne ölçüde katkıda bulunduğunu 9 dereceli bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmektedir. Ayrıca, başarılı olanların sınav sonucunu öğrendikten sonra gurur, sevinç, yeterlilik, başarısız olanların suçluluk üzüntü ve yetersizlik duygularını ne ölçüde yaşadıklarını yine 9 dereceli bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmektedir.

İşlem : Formlar 1987-88 bahar dönemi başında, bir ders saatinde deneklere grup halinde uygulanmıştır.

Bulgular

Deneklerin formdaki sorulara ilişkin değerlendirmeleri 1 ile 9 arasında değerler verilerek (1 hiç ve 9 çok fazla olmak üzere) sayısal hale dönüştürülmüştür. Deneklerin yetenek, çaba, sınavın güçlüğü / kolaylığı ve şans etkenlerinin sınav sonucuna katkılarına ilişkin değerlendirmelerinin ortalama ve standart sapmaları Tablo 2. de; sınav sonucunu öğrendikten sonra yaşadıkları duygulara ilişkin değerlendirmelerinin ortalama ve standart sapmaları Tablo 3. de gösterilmiştir.

Tablo 2. Deneklerin Yetenek, Çaba, Sınavın Güçlüğü/ Kolaylığı ve Şans Etkenlerinin Sınav sonucuna Katkılarına İlişkin Değerlendirmelerinin Ortalama ve Standart Sapmaları

	Başarı (n = 33)		Başarısızlık (n = 26)	
	X	S	X	S
Yetenek	4.73	1.12	3.11	1.32
Çaba	4.08	1.86	4.28	1.77
Sınavın Güçlüğü/Kolaylığı	3.73	2.04	3.61	2.10
Şans	1.88	2.50	2.76	2.61

Tablo 2. den izlenebileceği gibi, sınavda başarılı olduğunu belirten denekler yeteneği bu sonuca en fazla katkısı olan etken olarak değerlendirmişlerdir. Yeteneği, sırasıyla, çaba, sınav güçlüğü / kolaylığı ve şans etkenleri izlemektedir.

Tablo 3. Deneklerin Sınav sonuçlarını Öğrendikten Sonra Yaşadıkları Duygulara İlişkin Değerlendirmelerinin Ortalama ve Standart Sapmaları.

	Başarı		Başarısızlık	
	X	S	X	S
Gurur	4.18	2.18	-	-
Sevinç	5.06	1.57	-	-
Yeterlilik	4.48	2.30	-	-
Suçluluk	-	-	3.19	1.98
Üzüntü	-	-	3.85	1.63
Yetersizlik	-	-	2.73	1.07

Sınavda başarısız olduğunu belirten denekler ise, çaba eksikliğini bu sonuca en fazla katkıda bulunan etken olarak değerlendirmişlerdir. Çaba eksikliğini, sırasıyla, sınavın güçlüğü, yetenek ve şans etkenleri izlemektedir.

Sınav sonucunu öğrendikten sonra yaşanan duygular açısından bakıldığında, elde ettikleri sonucu başarı olarak kabul eden denekler en çok sevinç, başarısızlık olarak kabul eden denek en çok üzüntü duygusunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sonucu başarı olarak kabul eden deneklerin değerlendirmelerinde yeterlilik duygusu ikinci, gurur ise üçüncü sırayı almaktadır. Başarısız olduğunu belirten deneklerin değerlendirmelerinde ise, suçluluk duygusu ikinci, yetersizlik duygusu ise üçüncü sırada yer almıştır.

Başarı ve başarısızlıkları izleyen duyguları belirlemede yeteneğe yapılan yüklemelerin mi yoksa çabaya yapılan yüklemelerin mi daha önemli bir rol oynadığını belirlemek amacıyla, deneklerin bu etkenlerin sınav sonucuna katkıları hakkında yaptıkları değerlendirmeler ile yaşadıkları duygulara ilişkin değerlendirmeleri arasındaki ilişki Pearson momentler

çarpımı korelasyonu ile hesaplanmıştır. Yetenek ve çaba dışındaki etkenlerin başarı ve başarısızlıkları izleyen duyguları belirlemede bir rol oynayıp oynamadığını araştırmak amacıyla, aynı işlem sınavın güçlüğü/kolaylığı ve şans etkenleri için de tekrarlanmıştır. Elde edilen korelasyon katsayıları Tablo 4. de gösterilmiştir.

Tablo 4. Deneklerin Yetenek, Çaba, Sınavın Güçlüğü/Kolaylığı ve Şans Etkenlerinin Sınav Sonucuna Yaptıkları Katkıları Hakkındaki Değerlendirmeleri İle Yaşadıkları Duygulara İlişkin Değerlendirmeleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	Başarı (n = 33)			Başarısızlık (n = 26)		
	Gurur	Sevinç	Yeterlilik	Suçluluk	Üzüntü	Yetersizlik
Yetenek	.28	.18	.19	.38	.26	.09
Çaba	.17	.36*	.39*	.21	.05	.06
Şans	.11	.26	.07	.08	.24	.17
Sınavın Güçlüğü/ Kolaylık	.20	.35*	.24	.16	.30	.22

* p < .05

Tablo 4. de izlendiği gibi, başarısızlık durumunda, deneklerin dört nedensel etkenin sınav sonuçlarına katkıları hakkında yaptıkları değerlendirmeler ile yaşadıkları duygulara ilişkin değerlendirmeler arasında hesaplanan korelasyon katsayılarının hiç birisi anlamlı değildir. Başarı durumunda ise, çabaya yapılan yüklemeler ile sevinç duygusu ($r = .36, p < .05$) ve yeterlilik duygusu ($r = .39, p < .05$) arasındaki ilişkiler anlamlıdır. Bu sonuçlar, başarılı olmak için gösterilen çaba arttıkça, başarının olmanın yarattığı sevinç ve yeterlilik duygularının da arttığını göstermektedir. Ayrıca, sınavın güçlüğü/kolaylığı ile sevinç duygusu ($r = .35, p < .05$) arasındaki ilişki de anlamlıdır. Bu da, sınavın güçlük derecesi arttıkça, başarının yarattığı memnuniyet duygusunun da arttığını göstermektedir.

TARTIŞMA

Bireylerin kendilik değerini desteklemek için mi, yoksa gelecekteki performanslarını yordama açısından işlevsel bir değeri olduğu için mi başarılarını çabadan çok yetenekle açıkladıkları sorusunu yanıtlamak üzere düzenlenen birinci araştırmadan elde edilen bulgular, başarıların yeteneğe yüklenmesinin kendilik değerini destekleme ihtiyacının bir sonucu olma olasılığının daha kuvvetli olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla, Weiner ve arkadaşlarının (Weiner, 1979; Brown ve Weiner, 1984) görüşlerinden çok, Covington ve Omelich'in (1979) görüşleri desteklenmiştir.

Bu araştırmada, deneklere herbirinde yeteneği ya da çabasıyla başarılı ve yetenek ya da çaba eksikliği nedeniyle başarısız olmuş kişiler hakkında bilgiler içeren üç öykü seti verilmiş ve bu öykü setlerindeki kişilerin yerinde olmayı ne ölçüde istediklerini belirtmeleri istenmiştir. Birinci öykü setindeki kişiler üniversite birinci sınıf öğrencileridir. Bu kişilerin başarılarının yetenekle açıklanmasının gelecekteki performanslarını yordama açısından işlevsel bir değeri vardır. Çünkü, bu kişilerin önünde geçirecekleri üç öğrenim yılı ve uzun bir iş yaşamı bulunmaktadır. İkinci öykü setindeki dört kişiden biri yeteneği, diğeri çabasıyla üniversiteyi bitirmiş, diğeri ikisinin başarısızlık nedeniyle ilişkileri kesilmiştir. İlişkisi kesilenlerden birisi yetenekli olduğu halde hiç çalışmamış, diğeri çok çalıştığı halde fazla yetenekli olmadığı için başarısız olmuştur. Bu öykü setindeki kişilerin başarılarını yeteneğe yüklemelerinin öğrenim yaşamlarına ilişkin performanslarını yordama açısından işlevsel bir değerinin kalmadığı, ancak iş yaşamlarındaki performanslarını yordama açısından işlevsel bir değerinin bulunduğu söylenebilir. Üçüncü öykü setindeki kişiler ise, iş yaşamlarını bitirip emekli olmuş kişilerdir. Bu kişiler bir daha çalışmayacakları için, başarılarının yetenekle açıklanmasının işlevsel bir değeri bulunmamaktadır.

Denekler, her üç öykü setinde de, çalışmadan başarılı olan yetenekli kişinin yerinde olmayı, fazla yetenekli olmayan, ancak çalışarak aynı ölçüde başarılı olan kişinin yerinde olmadan daha fazla tercih etmişlerdir. Yeteneğe yapılan yüklemelerin gelecekteki performansı yordama açısından hiç bir işlevsel

değerinin bulunmadığı üçüncü öykü setinde bile deneklerin yetenekli kişinin yerinde olmayı daha fazla tercih etmelerini, yeteneğe yapılan yüklemelerin işlevsel bir değerinin bulunması ile açıklamak güçtür. Bunun yerine, deneklerin yetenekli kişiyi daha fazla tercih etme eğilimlerinin kendilik değerlerini destekleme ihtiyaçlarına bir sonucu olduğunu düşünmek daha akla yakın gibi görünmektedir. Benzer şekilde, deneklerin tüm öykü setlerinde yetenekli - başarısız kişinin yerinde olmayı çalıştığı halde başarılı olamayan kişinin yerinde olmadan daha fazla istemelerini de kendilik değerlerini savunma ihtiyaçları ile açıklamak mümkün gibi görünmektedir.

Deneklerin yetenekli kişinin yerinde olmayı daha fazla istemelerinin kendilik değerini destekleme ihtiyacından kaynaklanmış olabileceğini gösteren bir başka bulgu, tüm öykü setlerinde çalışarak başarılı olan kişinin yetenekli ancak başarısız olan kişiden daha fazla tercih edilmesidir. Başarılar bireylerin kendilik değerlerini destekleyen, başarısızlıklar ise tehtid eden yaşantılardır. Yapılan bir çok araştırma, bireylerin başarılarını kişisel etkenlere yükleyerek kendilik değerlerini desteklediklerini, başarısızlıklarını çevresel etkenlere yükleyerek kendilik değerlerinin zedelenmesine engel olduklarını göstermiştir. (Davis ve Stephan, 1980; Greenwald, 1980; House, 1980). Dolayısıyla, deneklerin kişisel bir etken olan çaba ile başarılı olan kişinin yerinde olmayı daha fazla istemelerini kendilik değerlerini destekleme ihtiyaçları ile açıklamak mümkün gibi görünmektedir. Buna karşı, yetenekli de olsa, başarısız bir kişinin yerinde olmayı bir anlamda reddederek, kendilik değerlerinin zedelenmesini önlemişlerdir.

Birinci araştırma genel olarak Covington ve Omelich'in (1979) görüşlerini desteklemekle birlikte, elde edilen bazı bulgular Weiner ve arkadaşlarının (Weiner, 1979; Brown ve Weiner, 1984) görüşlerinin de dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir. Şöyle ki, farklı öykü setlerindeki yetenekli - başarılı kişilerin tercih edilme derecelerinin ortalamaları arasında yapılan karşılaştırmalar, birinci ve ikinci öyküdeki yetenekli-başarılı kişilerin, üçüncü öyküdeki yetenekli-başarılı kişiye göre daha fazla tercih edildiklerini göstermiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, üçüncü öyküde yeteneğe yükleme yapmanın hiç bir işlevsel

değeri bulunmamaktadır. Diğer iki öyküden birincisinde yeteneğe yükleme yapmanın önemli bir işlevsel değeri vardır. İkinci öykü setinde ise, yeteneğe yükleme yapma kısmı bir işlevsel değer taşımaktadır. Yeteneğe yükleme yapmanın işlevsel bir değerinin bulunmadığı üçüncü öykü setindeki yetenekli - başarılı kişinin diğer iki öykü setindeki yetenekli - başarılı kişilere göre daha az tercih edilmesi, bireylerin başarılarını yetenekle açıklama eğilimlerine yeteneğe yükleme yapmanın işlevsel bir değerinin bulunmasının da katkısı olabileceğini göstermektedir.

Öykü setlerindeki kişilerin tercih edilme derecelerinin kendi içlerinde yapılan karşılaştırmalarından elde edilen bulgular ile öykü setleri arasındaki karşılaştırmalardan elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, şöyle bir sonuca varmak mümkün gibi görünmektedir. Bireylerin başarılarını çabadan çok yetenekle açıklama eğilimlerinin temelinde olumlu bir kendilik değerine sahip olma ihtiyacı yatmaktadır. Ancak, başarıların yetenek ile açıklanmasının gelecekteki performansı yordama açısından işlevsel bir değer taşımadığı durumlarda, bu eğilimde bir azalma olmaktadır. Bu azalma ise, muhtemelen, işlevini yitirmiş bir yeteneğe sahip olmanın kendilik değeri açısından fazla bir anlam taşımamasından kaynaklanmaktadır.

Başarı ve başarısızlıkları izleyen duygusal tepkileri belirlemede yeteneğe yapılan yüklemelerin mi, çabaya yapılan yüklemelerin mi daha önemli bir rol oynadığını incelemek üzere düzenlenen ikinci araştırmadan elde edilen bulgular kesin bir yargıya varmaya olanak tanıyacak kadar net değildir. Şöyle ki, başarı durumu tek başına ele alındığında, elde edilen bulgular Weiner ve arkadaşlarının (Weiner ve Kukla, 1970; Brown ve Weiner, 1984) görüşlerini destekler niteliktedir. Başarı ile ilişkisi incelenen üç duygunun ikisinin çaba etkeniyle olan ilişkisinin anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Daha özel olarak ifade edilecek olursa, sınavda başarılı olduğunu belirten deneklerin çaba etkeninin bu başarıya katkısı hakkındaki değerlendirmeleri ile sevinç ve yeterlilik duygularını ne ölçüde yaşadıklarına ilişkin değerlendirmeleri arasında hesaplanan korelasyon katsayıları anlamlıdır. Buna karşın, yetenek etkeninin başarıya katkısı hakkında yapılan değerlendirmeler ile yaşanan duygulara ilişkin değerlendirmeler arasında hesaplanan korelasyon

katsayıları, hiç bir duyguda anlamlılık düzeyine erişmemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Weiner ve arkadaşları başarı ve başarısızlıkları izleyen duygusal tepkileri belirlemede çaba etkenine yapılan yüklemelerin yetenek etkenine yapılan yüklemelerden daha önemli bir rol oynadığını öne sürmektedir. Dolayısıyla, sınavda başarılı olduklarını belirten deneklerin çaba etkeninin başarılarına katkısına ve yaşadıkları duyguların yoğunluğuna ilişkin değerlendirmeleri Weiner ve arkadaşlarının görüşlerini desteklemektedir.

Diğer yandan, sınavda başarısız olduklarını belirten deneklerin yaşadıkları duygulara ilişkin değerlendirmeleri ile yetenek ve çaba etkenine yaptıkları yüklemeler arasında herhangi bir anlamlı ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla başarısızlık durumu tek başına ele alındığında, ne Weiner ve arkadaşlarının, ne de Covington ve Omelich'in (1979) görüşleri desteklenmiştir.

Yetenek ve çaba dışındaki etkenlerden sınavın güçlüğü/kolaylığı etkenini sevinç duygusu ile ilişkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Başarılı olmanın yarattığı sevincin sınavın güçlüğüne bağlı olarak arttığını gösteren bu bulgu, başarı ve başarısızlık nedenlerinin algılanması ile ilgili diğer araştırmalardan elde edilen bulgularla tutarlıdır (Nicholls, 1975; Sohn, 1977; Brown ve Weiner, 1984).

Sonuç olarak, ikinci araştırmadan elde edilen bulguların başarı ve başarısızlıkları izleyen duygusal tepkileri belirlemede yetenek etkeninin mi, çaba etkeninin mi daha önemli bir rol oynadığı sorusunu yanıtlamak için yeterli olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla, söz konusu soru yanıt bekleyen ilginç bir soru olarak kalmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Brown, J. ve Weiner, B. (1984) Affective consequences of ability versus effort ascriptions: Controversies, resolutions, and quandaries. *Journal of Educational Psychology*, 76, 146 - 158.
- Covington, M. V. ve Omelich, C. L. (1979) It's best to be able and virtuous too: Student and teacher evaluative responses to

- successful effort. *Journal of Educational Psychology*, 71, 688-700.
- Davis, M. H. ve Stephan, W.G. (1980) Attributions for exam performance. *Journal of Applied Social Psychology*, 10, 235-248.
- Diener, C. I. ve Dweck, C. S. (1978) An analysis of learned helplessness: Continuous changes of performances strategy and achievement cognition following failure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36,451-462.
- Feather, N. T. ve Davenport, P. R. (1981) Unemployment and depressive effect: A motivational and attributional analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41,422-436.
- Frieze, I. H. ve Synder, H. N. (1980) Children's beliefs about the causes of success and failure in school settings. *Journal of Educational Psychology*, 72,186-196.
- Goetz, T. E. ve Dweck, C. S. (1980) Learned helplessness in social situations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 246-255.
- Greenwald, A. G. (1980) The totalitarian ego. *American Psychologist*, 35,603-618.
- House, W.C. (1980) Effects of knowledge that attributions will be observed by others. *Journal of Research in Personality*, 14, 528-545.
- Meyer, J.P. (1980) Causal attribution for success and failure: A multivariate investigation of dimensionality, formation, and consequences. *Journal of personality and Social Psychology*, 38, 704 - 718.
- Nicholls, J. G. (1975) Causal attributions and other achievement-related cognitions: Effects of task outcome, attainment value, and sex. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 379-389.
- Seligman, M. E. P. ve Schulman, P. (1986) Explanatory style as a predictor of productivity and quitting among life insurance sales agents. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 832-838.
- Sohn, D. (1977) Affect - generating powers of effort and ability self

- Sohn, D. (1977) Affect - generating powers of effort and ability self attributions of academic success and failure. *Journal of Educational Psychology*, 69, 500 - 505.
- Weiner, B. (1979) A theory of motivation for some classroom experiences. *Journal of Educational Psychology*, 71, 3-25.
- Weiner, B. ve Kukla, A. (1970) An attributional analysis of achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 15, 1-20.
- Weiner, B. , Frieze, I. , Kukla, A. Reed, L., Rest, S. ve Rosenbaum, R. M. (1972) Perceiving the causes of success and failure. In E. E. Jones, D. Kanouse, H. H. Kelley, R. E. Nisbett, S. Valins ve B. Weiner (Eds.) *Attribution: Perceiving the causes of behavior*. New York: General Learning Press.
- Whitehead, G. I. , Anderson, W. F. ve Mitchel, K. D. (1987) Children attributions to self and other as a function of outcome and task. *Journal of Educational Psychology*, 79, 192-194.
- Whitley, B. E. ve Frieze, I. (1985) Children's causal attributions for success and failure: A meta-analysis. *Journal of Educational Psychology*, 77, 608-616.